

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Ա.Ռ.Ա.ԶԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 11

15 Մեպտեմբեր 1890

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

Փողոց Ուղլքանի Հանար՝ Թիւ 14

1890

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, Բարոյական տեսկէտով: — Յարութիւն Ունենան:
2. ՇԱՀՆԱՄԷ ԵՒ ՅԻՓՏԷԻՍ: — Յովն. Անհմեան:
3. ՊՂՆՁԻ ԴԱՐՈՒՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ ԵՒ ՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆԸ: — Անտոն Թօփմեան:
4. ՔՆԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ: (Շարայարութիւն): — Գեորգ Վրդպ. Թերզիպաշեան:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻՒ 11

15 Սեպտեմբեր 1890

ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏՈՎ

Կեանքի պատմութիւնն ամենանուիրական պարտականութիւն մ'է. անոր արդեւք ըլլալ, բնական տեսողութիւնը կարճեցնել, այդ անձնասպանութիւնն է:

Անձնասպանութիւնը կը նշանակէ այն գործողութիւնն որով մէկն իւր գոյութեան ինքզինքը կը զրկէ. այնպիսի գործողութիւն մը՝ որով մէկն ազատօրէն եւ գիտութեամբ իւր գոյութեան գէմ կ'ամբաստանի հակառակ խելքի եւ մտքի, եւ առանց ո՛ր եւ է բնական եւ օրինաւոր պատճառի:

Նուիրական դատի մը պաշտպանութեան համար կեանք մը զոհելը ֆիզիքապէս անձնասպանութիւն մ'է, իսկ բարոյական տեսակէտով ո՛չ. օրինակի համար, հայրենեաց եւ անմեղ զոհերու փրկութեան պաշտպանութեանը համար կեանքը զոհելը բարոյական տեսակէտով անձնասպանութիւն չըլլալն աշխարհիս չորս ծայրէն իւր անհերքելի ճշմարտութիւն ընդունուած է. այսպէս շատ անգամ ուռւ բանաստեղծք իրենց հայրենասիրական երգերու մէջ հրաւէր կը կարգան առ կտրիճ զինուորս զոհել իրենց կեանքը հայրենեաց դատի պաշտպանութեան համար, եւ ո՛չ միայն ուռւ բանաստեղծք՝ այլ եւ ամեն ազգերու բանաստեղծք նուիր-

րադործած են այդ մեծ զոհողութիւնն որ Փիլիքապէս անձնասպանութիւն կը կոչուի . յոյժ ի դէպ է աստ յիշել թէ Գաղղիոյ մեծ յեղափոխութեան ժամանակ երբ ժիրօնիսէններն (Girondins) Կիյեօթինի կը հրաւիրուէին , սոքա հետեւեալ տողերն երգելով եւ ուրախ սրտով մահը կը գըրկէին .

« Մահն վասն հայրենեաց
Բարձրագոյնն է բաղդի ,
Յոյժ նախանձու արժանի : »

Գալով ուրիշ մը փրկելու համար իւր անձը զոհելու մասին , երբ հասարակութեան մէջ տեսնուին այսպիսի պարագայներ , այդ անձինք հասարակութեան կողմանէ կը նկատուին որպէս մարդկային ազգի մեծ բարերարներ . լրագրութիւնն առ հասարակ այսպիսի պարագայներու մէջ թարգման կը կանգնի հասարակութեան , դրուատելով զոհող անձին քաջագործութիւնն , որպէս է հրդեհի զարհուրելի ճիրաններէն անմեղ մը փրկել , ծովու խոր անդընդոց եւ անոր թուխ ալեաց ծոցէն խեղդամահ ըլլալու մօտ էակ մը ազատել :

Սակայն այս կէտ զմեզ բուն խնդրէն կը հեռացնէ , վասն որոյ կը խոստանամ խօսիլ մասնաւոր յօդուածով :

Արդ անձնասպանութիւնը , բժշկական տեսակէտով , վայրկեանական խենդութիւն մ'է , եւ այս վայրկեանական խենդութեան մէջ կատարուած գործողութիւնը բառին ընդարձակ առմամբ անձնասպանութիւն կը նշանակէ . իսկ գալով ա՛յլ պատճառներով եւ երկարժամանակեայ խեղդարութեամբ վարակեալ խենդի մը գործած անձնասպանութեան՝ այդ չէ՝ ճշմարիտ անձնասպանութիւն , զի անձնասպանութիւնն ա՛յն ատեն ճշմարտութիւն կ'ըզենու՝ երբ անձնասպանը չունենար ո՛ր եւ է մտաւորական կարողութեանց խանդարումն :

Եւ այս անձնասպանութեան թուոյն օր ըստ օրէ ստուարանալը կը ցուցնէ կեանքի անիւներու առջեւ անմաքառելի եւ տնդաւանալի արդեւքներ , որոց առջեւ կը կենայ մարդկային կեանքի չրջանն . արդեւքներ՝ որ արդի քաղաքական դրութեան եւ քաղաքակրթութեան պտուղներն են , եւ որոյ արիւնով գրուած են ժամանակակից պատմութեան շատ մ'էջերը :

Անձնատպանութեան վերքն այսօրուան օրս կանկրեկնայի զառնալ կ'սպառնայ մեզ, եւ կարծես թէ այդ սխալը փոխադրական յատկութիւն մ'ունի. բան մը՝ որ յերեւան կը հանէ օրինակի ազդեցութիւնը մարդ էակի վրայ, որ բնութեան խիկ նմանող է, եւ որ ամենայնոք դորձերէ նախ կը խորշի, յետոյ ստախճանարար կը վարժուի, եւ օր մ'ալ, ապակառուելով, կ'սկսի արածել անդ իւր միտքն ու սիրտը:

Բայց ի՞նչ է սերեմն մեռնելու այդ փափաքն որ այսօր ամեն բանէ աւելի ի խոր արտմութիւն համակած է մարդկային միտքը:

Ինչո՞ւ շատեր, կայտաւ եւ քաջակորով երիտասարդներ, արթնամիտ՝ ազնուահոգի եւ պարծանք իրենց ակեղարդ ծնողաց, հայրենեաց ժրջան զաւակներ, կ'անդ թանան իրենք իրենց զէմ՝ երկաթով, կապարով, թանով, գետերու յորձանաց կամ ովկիանոսներու անդնդոց մէջ, սո՛ւպ սին պատճառով մը ամուսնոյ, հօր, զաւկի, քաղաքացւոյ եւ այլ մարդկային սրբազան պարտքերէ խոյս տալով...

Միթէ ցուցնելո՞ւ համար է թերեւս որ իւեյթն ու միսթը զձուձ պարզեւ մ'է, որ զմեզ ո՛չ թէ գերազոյն՝ այլ սոսորնադոյն կը կացուցանէ անասուններէն, երբ ասոնք խիկ այդչափ չեն համարձակիր անդ թանալ իրենք իրենց զէմ:

Այլ, բա՛րէ, մենք այդպէս մտածելով կարող չենք տեսարդել մարդ էակը եւ ուրանալ նորա գերազոյն եւ ամենարարձր իմացական զօրութիւնը. մենք կ'ուզենք ճնշել այդպիսի ազխատրեւ տեսութիւններ, որք ապականելով եւր, մերժումն են ո՛ր եւ է քաղաքային յառաջադիմութեան:

Եւ արդարեւ, եթէ անձնատպանութիւնը իւեյթի զէմ դործողութիւն է, ի՞նչպէս ուրեմն անիծել խելքը, ձիր ատուածային, որոյ ուղիղ դործածումը գեր ի վերոյ կը կացուցանէ զմարդ բոլոր սակզմագործեալ իրերէ:

Անձնատպանութեան ցաւալի երեւոյթիք բացատրելու եւ գարմանելու համար շատ անգամներ նորա պատճառները խուզարկուեցան: Եւ որովհետեւ այս բանս սո՛ւպ տեղի կ'ունենար նախկին Բրիտանացիներուն մօտ, ուղեցին հէտեւցնել թէ գլխաւոր պատճառը կլիմայի ազդեցութեան մէջ պէտք է որոնել. եւ խոյն, թեթեւ մտքեր՝ չափազանցօրէն փարեկով Մօնղէսքիւօյի յայտմամբս յայտնած հանրածանօթ սկզբան՝ երբ մարդ-էակն այդ երկնից տակ ինքզինքն անձնատպանու-

թեան կը մըլէր, պատճառն այդ կապարէ երկնից կը վերա-
գրէին. — ահա՛ տգիշ յառաջ եկաւ spleenը (*) իբր դեղ ու
դարման լինելով. միանգամայն հանդարտեցնելու համար
գիւրադոն հոգիները այդ վէրքի նկատմամբ, որով վաղեմի
Անգլիան դժբաղդաբար նշանաւոր հանգիստացած էր :

Ձանց ընելով ուրիշ շատ մը պատճառներ որ բոլորովին
կարեւորութենէ զուրկ են, ըստ մեզ անձնասպանութեան
պատճառները պարզապէս պատահական են. զոր օրինակ,
խաղախական յեղաշրջումներ, յորս գէպքերու արագ եւ յա-
ջորդական փոփոխումը՝ բարբառելով արկածեալ ատելու-
թիւններ՝ միտքերը կը յուզուին, — անհանդարտ փառա-
սիրութեան մը խորելութիւնն, որ կը հալի կը մաշի փառաց
եւ զօրութեան հասնելու համար, եւ կամ կը գահավիժի ան-
յուսացեալ բարձրութիւններէ, — յանգուգն ձեռնարկու-
թեանց մտատանջութիւնը, — թշուառութիւնն՝ որ կը հեծէ
կամ փառաւոր տպարանաց ոսկեճոյլ տուներուն ներքեւ,
կամ խրճիթին եւ կամ պատուաւոր քաղաքացիին բնակո-
րանին մէջ :

Դեռ աւելի հեռուն մըլենք մեր տկնարկը, մօտէն հար-
ցենք մարդկային հոգւոյն, եւ պիտի տեսնենք որ նա մեզ
պիտի պատասխանէ թէ ըստ ինքեան հաւատքի թերութիւն
մ'է, պակաս կամ թերակատար ծանօթութիւն անձնական
պարտուց, որով այն բազում եւ զանազան միջոցներուն՝ ո-
րոց պարտիք հետամուտ ըլլալ կամ փորձել հետամուտ ըլ-
լալը՝ կատարեալ տկարութիւն, սկեպտիկեանութիւն ա-
մեն գեղեցիկ, վսեմ, սուրբ եւ անմահ բանին մէջ որ կը
դրդէ մարդկան մեծագոյն մասը խելիքի դէմ, իւր կենաց
դէմ դործել տալ :

Ի մի բան՝ անձնասպանութեան առաջին եւ հարկաւոր
պատճառը պէտք է փնտռել կրօնքի հիմնական սկզբունք-
ներու տգիտութեան եւ կամ բացակայութեան մէջ. սկըզ-
բունքներ, կ'ըսեմ, որք՝ կենաց փոթորկալիւր պայքարին
կամ ամենամանր զրկմանց, վշտերու բազմութեանց եւ
տրտմութեանց մէջ՝ աղքատին ու բախտութիւնը, վշտացելոյն

(*) *Spleen* (ըսփին), անգլ. բառ մ'է, որ կենաց դէմ զգուանք կը նշա-
նակէ, եւ որոյ հետեւանքը անձնասպանութիւնն է. այս բառս ամեն
ազգ այսպէս անփոփոխ կը գործածէ :

միտիթարութիւնն են , մասնանիշ ընելով մի ապագայ կեանք , որոյ , — ինչպէս կ'ըսէ նաեւ Թ. Ֆրանգլէն , — պատշաճութիւնն է ներկայ կեանքի , եւ որոյ մէջ երկրիս վրայ տիրապետող անկարգութեան բացասութիւնն եւ արդարացումն պիտի գտնուի , — քանզի , ըսենք Ռուսոյի հետ , կեանքին հետ ամենայն ինչ ջաւաքսիր , մահուանը ամենայն ինչ ի կարգի կը մտնէ :

Եւ յիշատակութեան արժանի է որ անձնասպանութիւնը գրեթէ անձանօթ է նախապետական գրեթէամբ վարեալ ազգերու , եւ այն ժողովրդոց որ կ'ապրին դեռ ժողովրդական կրօնքի ազդեցութեան ներքեւ , մինչդեռ իրրեւ խոտան մի տունի արմատ ձգած է անդ՝ ուր տխրը բարոյից եւ սովորութեանց հետ մարմնանալով , վկայ է անդ տեղի ունեցած պատճառի զգացման պակասութեան :

Այո՛ , սրտաքի զգացման պակասութեամբն է որ սիրահար կիներ յաւիտենական գիշերին սառուցեալ շունչը կը կոչէ թոռմեցնելու համար իւր դարնային բոսորադեղ հասակը , կամ ընտանեաց հայրն իւր կենաց վերջ կու տայ , որնուցանել չկարենալուն համար իւր զաւակունքը , — մին կամ միւսն առ ոտն կոխելով ընտանեկան սուրբ սէրը , ուստի կը ծագին իրարու զուգահեռասար ուրիշ պարտքեր :

Թո՛ղ նախահոգացուի ուրեմն , մի առողջ կրթութեան միջոցաւ , մշակել եւ արմատացնել հոգիներու մէջ ճշմարիտ պատճառներն , եւ հեռացնել այն ամեն պատահական պատճառներն որք ընդհակառակն կը մուրեցնեն զմարդ կամ կը խեղդեն , որպէս ապականարար դրականութիւնն , սուտ խմտատարութիւնն , որ կ'ուրանայ զՍտուգած եւ զանմահութիւն հոգւոյ , եւ այլն . ամենքն ալ զործիք զգացումները դրդուելու եւ անբարոյականացնելու զմարդ :

Շատ յարմար կը դատինք աստ քաղաքագիտի մը հետ տալ հրաժեշտ — «Վշտերուն՝ որ կ'ստորնացնեն եւ չեն սրբացներ , — բանահիւտական կայծին՝ որ կը փայլի եւ չորբոքի , — ծաղրարար խմտատարութեան որ կը լուծէ եւ չգիտէ վերստին բաղադրել , — բանաստեղծութեան՝ որ կ'ուզէ ազդել ի մեզ անյուստութիւնն այնպիսի իմն եղանակաւ ուր մեղ համար զոհնան մի բնդարձակ ասպարէզ կայ , — ... — հրաժեշտ եստեղեան ցաւոց եւ խնդութեանց : »

Վանենք ուրեմն այն խմտատարութիւնը՝ որ կեանքը

անտարբերութեան բանաձևի մը վերածեց, — այն գրականութիւնը՝ որ յուսանասուքեան երգի մը փոխեց կեանքը, որ յանցանքին խորան բարձրացուց բաժնելով զայն առաքինութենէ եւ յորջորջելով յիւցագնական քաջասուքին :

Թո՛ղ մեր այս զօրաւոր սկզբանց վրայ հիմնուի հասարակաց եւ առանին կրթութիւնն, եւ այն ատեն պիտի քաշուին մարդիկ զիջանելու խորհրդաց եւ թելադրութեանց յետին ծայր մղուած ետուքեան, ինչպէս որ կ'անուանէ անձնասպանութիւնը երեւելի գաղղիացի մը :

Եւ ճշմարտանքով մարդ լինելուն անարժան են անձնասպանները, քանզի բոլորովին կը մահան մարդ ըլլալին, ուրանալով խելքն ու միտքը : Տանդէ կը մերժէ նոցա, իւր Դժոխքին մէջ, ո՛չ միայն մարդկային՝ այլ մինչեւ անգամ՝ անասնային կերպարանն խի. զանոնք ի լոյս կը չըջ :

Շարայարեղի

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՌԻՆՃԵԱՆ

ՇԱՀՆԱՄԷ ԵՒ ՖԻՐՏԷԻՍ

Սլադրութեան վրայ երկասիրած յօդուածներէս յետոյ մտադիր էի Պաշկերի յարգոյ ընթերցողաց ընծայել յիշեալ գրութեանցս չորութենէ ազատ նիւթ մի : Գտի զայն ընդ հուս, բայց հիւանդութիւնս արգելք եղաւ առաջադրութիւնս անմիջապէս կատարելու : Այն ինչ առողջութիւնս վերահաստատեցաւ, եւ անդեամբ աշխատեցայ եւ կը ներկայեմ ահա վառատրոցս արդիւնքը :

Արարեբէն լեզուի վրայ համառօտ տեսութեանս մէջ յիշեր եի գնահնամէ, որ Ասիական ժողովրդաց հոյակապ երկասիրութիւններէն մին է : Այս գիրք, որոյ հեղինակն է պարսկական հոջակաւոր բանաստեղծը Ֆիրտէս, ոտանաւոր պատմութիւն է թագաւորաց Պարսկաստանի, սկսեալ Քիլիւմէրէ մինչեւ Սարակինոսաց տիրանալն այս երկրի ի 636, այս է 3,600 տարուան ժամանակամիջոց : Ոմանք զայս վէպ իշխական Արեւելից յորջորջեր են : Այս գիրք աւարտեցաւ ԺԱ. դարու մէջ. հաւաքածոյ մ' է այս երկրի աւանդու-

թիւններէն եւ վէպերէն, ուստի կը յաճախեն յայնմ դիւ-
ցազնական արկածք, գործք քաջութեան, եւն: Առաջին
կարգի երկասիրութիւն կը համարուի յԱրեւելոյ իւր տե-
սակին մէջ: Հակառակ սարսկական ուռուցիկ ոճոյ, Ֆիր-
տէւսի ոճը բազդատութեամբ սարգ է եւ ունի եւրոպական
քերթողաց կորովն ու շնորհքը: Նորա տաղերը ներգաշնա-
կաւոր են եւ չկան յայնս բիրտ դարձուածներ: Պարսկո-
կան բանաստեղծից գուցէ ամենէն քաղցրաբանն ու վեհմն
է. այս ստոյգ է զի վիպասանական մասին մէջ դերազանց է
եւ լեզուն դիւրահասկանալի: Շահնամի հեղինակն հասա-
րակօրէն Հռոմեոս Արեւելից կոչուած է. ոչ թէ Ֆիրտէւս
հաւասար է Համերոսի, այլ իւր հայրենեաց մէջ իւր տեսա-
կին նկատմամբ առաջնակարգ է. Ֆիրտէւս քերթողահայր է
Պարսից, որպէս Համերոս հայր է հելլէն բանաստեղծից:

Արկածից մէջ, որ կը կազմեն զՇահնամէ, գլխաւոր դիւ-
ցազն է Ռիւսթէմ: Սա ծնաւ Մինուշիհի թագաւորութեան
ժամանակ. մասնութեամբ սպանուեցաւ Կուզթապի (Վըշ-
տապ) թագաւորութեան ժամանակ՝ ակամայ զՍփենտիար
սպանելուն համար: Մի քանի հարիւր տարի սպրեցաւ. իւր
եղբայրը Զուրա՝ իրեն հետ մեռաւ: Ռիւսթէմ որդի է
Զալի, որ ապրեցաւ յետ մահուան որդւոյն. իւր անձնա-
ւորութիւնը կը նշանակէ ոյժ, քաջութիւն եւ աստուծո-
ւաշտութիւն: Կը յորջորջեն զնա Հերակլէս Պարսից. եօթը
քաջագործութիւն կը վերագրուի իրեն, մինչդեռ Հերակլէս
տասներկու վաստակոց տէր է: Ռիւսթէմի քաջագործու-
թիւնք հելլէն դիւցազնոյն նման այլաբանական չեն. նորա
գործերն են սաստիկումն գազանոց եւ մարտ ընդդէմ կա-
խարդական ձեռնարկութեանց: Ռիւսթէմ առանձին կը
մարտնչի՝ Ռաքուշ անուն ձիուն վրայ հեծած:

Անցնինք հիմա հեղինակին կենսագրութեան: Սակաւ տե-
ղեկութիւն ունինք Էսիւլէ Բասիմ Ֆիրտէւսի վրայ: Մնաւ
յ950, ի Թուս, Խորասանի մէջ: Ոմանք կարծեն թէ անունն
էր Հասան, եւ հօրն՝ Իսահակ Շէրիֆ Շահ, որ էր սուլտա-
պան կալուածոց Կուսակալին Թուսի:

Եւդէիրտ (Յագիերտ), վերջին թագաւոր Սասանեան հա-
րըստութեան, հաւաքել տուաւ մեծաւ աշխատութեամբ
Պարսկաստանի եւ նորա վեհապետաց վերաբերեալ ամեն
ժամանակագիրք, սրտմութիւնք եւ տանդութիւնք, սկը-

սեալ ի Քրիստոս , եւ կազմեց այն գիրքն որ կը կոչուի Սի'յր-իւշ-Միւշիւք կամ Պօքսակնամե : Երբ Մահմետականք եկան ի Պարսկաստան՝ գտին զայս գիրք ի մատենադարան եկեղեցւոյ : Պատմութիւնս շարունակուեցաւ ապա մինչեւ սորա ժամանակը : Տասներորդ դարուն մէջ Պարսից թագաւորներէն մին հրամայեց Տուքիքի տաղաշափութեամբ գրել այն ընդարձակ վէպը , բայց սա երկու հազար տող միայն կրցաւ գրել , զի իւր գերին սպանեց զինքը : Այնուհետեւ նմանօրինակ փորձ չեղաւ մինչեւ մետասաներորդ դար : Սուլթան Մահմուտ (*) , այն մեծ աշխարհակալն , որոյ թագաւորութիւնը կը տարածուէր Տիգրիսէն մինչեւ Պանդէս եւ Թաթարստանի լեռներէն մինչեւ Հնդկաց ծովը , մտադրեց Պարսից թագաւորաց պատմութիւն մի գրել տալ , եւ պատահմամբ գտաւ զՊօթաննամէ , որոյ գոյութեան անտեղեակ էր : Այս գիրքէ ընտրեց եօթն վէպ , զոր տուաւ եօթն քերթողաց ի տաղաշափել , որպէս զի իւրաքանչիւրին արժանիքը կարող ըլլայ գնահատել : Էնտարի բանաստեղծը յաղթող գտնուեցաւ եւ արքայն իրեն յանձնեց Պօթաննամէն գրելու պաշտօնը :

Յայնմ ժամանակի Ֆիրաէս ծաղկէր ի Թուս : Լսեր էր այս պատմութիւնը գրելու համար եղած փորձերը : Խնդրելով գտաւ օրինակ մի Պօթաննամէի եւ յարասեւ ճգամբ աւարտեց ընդ հուպ մասն մի : Այս երկասիրութիւնն ամենուրեք մեծ ընդունելութիւն , գտաւ , եւ Սուլթանը լսելով նորա համբաւն՝ հրաւիրեց զնա յիւր արքունիս : Ֆիրաէս մայրաքաղաքին մօտենալով , կ'անցնէր մի պարտէզի քովէն ուր Էնտարի , Էսքիտի եւ Ֆուրօքի բանաստեղծները նստած գինի կը խմէին : Ի նոցանէ մին տասց՝ որ զինքը չէին ճանաչէր . « Եթէ սա հոս գայ մեր ուրախութիւնը պիտի խանդարի , հալածե'նք զնա » : Բայց այլք չհաւանեցան եւ ընտրեցին յաղթել նմա գիտութեամբ : Որոշեցին զրուցել ոտանաւոր մի՝ յանդելով զայն այնպիսի բառով որոյ երկու նոյնայանգ

(*) Էպիւլ Քասիմ եկմին-էս-Տէվլէ . սա ընդարձակեց Թագաւորութեան տաննանները , ստացաւ Թուրքասանի Իլէր խանէն՝ Խուասանի Թագաւորութիւնը յ(99) : Աշխարհակալութեամբ լայնածաւալ աշխարհի մի տէր եղաւ : Արքունիքն հաստատեւ էր ի Պալք եւ ի Կազնա : Մեռաւ ի 1028 կամ ի 1030 :

բաւեր միայն գտնուին լեզուին մէջ. «Հաւանականորար, տաէր մին, պիտի տաքնապի, պիտի չգտնէ չորրորդը եւ պիտի հեռանայ աստի:» Ուստի հրաւիրեցին զՖիրտէւս. ուղջոյնք փախանախուելէն յետոյ, ըրին տաջարկութիւնը զոր Ֆիրտէւս ընդունեց եւ փորձէն յազմական ելաւ: Ահաւասիկ քառեակը.

(Էնսարի)	چون عارض توماه نباشد اروشن
(Էսպէսի)	مانند رخت گل نبود در گلشن
(Ֆիրտօրի)	مژگانند کدو همی کند از جوشن
(Ֆիրտէւս)	مانند سنان کیمو در جنگ بایشن

Զիւն արիւղ թումա՜ նէպաշտ բուշէն
Մանէնտի բուխէթ կիւլ նէպաւտ տէր կիւլէն
Միւժ կեանէտ կիւլէր հէմի քիւնէտ էգճէվէն
Մանէնտի սինան կիւլ տէր ճէնք պա բուշէն:

զոր կարեմք թարգմանել ստալս.

Փայլ երեսացդ յազմէ լուսնոյ ճաճանջից.
Վարդ խաւարի ի տես գեղոյ քո այտից.
Կայծք աշայ քոց խոցեն ըզգրահըն կրծից.
Դէմ բուշէնի ի մարտ կիւլի գերդ նեալից:

Զարմացան յոյժ թէ օտարականն ի'նչպէս դատա խելոյն չորրորդ յանգը, եւ որովհետեւ տեղեակ չէին կիւլի եւ Ռուշէնի գէպըին, հարցուցին թէ ուստի քաղէր էր զայն: Ֆիրտէւս պատմեց այն վէպն որ գրեալ էր ի Պօսթաննամէ, Յայնժամ մեծ յարգութեամբ ու մեծարանօք պատուելին զնա եւ նորա հանձարոյն վրայ աւելի համարում ունեցան երբ նա համութեամբ ճառեց զանողան նիւթոյ վրայ: Ուստի գովեալիւ խօսեցան զնմանէ առ Սուլթանն, եղական անշահատիրութեամբ, որոյ օրինակին դուն ուրեք կը հետեւին գրադէպը:

Կը պատմուի թէ երբ Ֆիրտէւս ներկայացաւ ինքնակալին, առ հրամայեց իրեն մի քանի ստանաւոր զրուցել յանպարտառից, եւ Ֆիրտէւս անմիջապէս ասաց.

Ի խանձարուրս շրթունք մանկանին քնքոյշ,
Բուրեալ իւր մօր ստեանց հիւթովքն անշոշ,
Նախ ի թոթով տսեն զանուն Մահմուտի:

Այս ստղերը Սուլթանին հաճոյ անցան եւ հաստատեցին նորա հանձարին վրայ ունեցած համարումը :

Երբ Ֆիրտէւս ի Կապնա հասաւ , բոլոր ժողովուրդը կը գովէր էնսարիի երկասիրութիւնն , յորում բանաստեղծական ձեւ առեր էր Ռիւսթէմի եւ Զօհրապի վիպոց : Արքունեաց մէջ տիրող բանաստեղծական ճաշակէն քաջալերեալ , Ֆիրտէւս սկսաւ շարագրել Իսփէնտիարի եւ Ռիւսթէմի պատերազմաց պատմութիւնն : Յետ աւարտելոյ զայս երկասիրութիւն յարմար առթի կը սպասէր զայն թագաւորին ներկայացունելու համար : Երբ տեսաւ՝ Սուլթանն սքանչացաւ գրութեան վրայ եւ անմիջապէս հրամայեց նմա աւարտել ամբողջ Պոսթաննամէն . հրամայեց միանգամայն իւր գլխաւոր նախարարին վճարել նմա հազար Վըսֆաշ ոսկի իւրաքանչիւր հազար տունի համար : Պատուեց նաեւ զնա Ֆիրտէւս(*) անունը տալով նմա , վասնզի « Սիւեալ էր նորա զբերկրանս արքայութեան յարքունիս իւր » : Էնսարի եւս վեհանձնութեամբ ծանեաւ Ֆիրտէւսի հանձարոյն գերազանցութիւնն եւ առանց վշտանալու թողուց ձեռնարկն : Երբ ժամանակն եկաւ՝ նախարարն ուզեց վճարել հրամայուած գումարները՝ մինչ Ֆիրտէւս կը շարունակէր գրութիւնը . բայց սա ընտրեց ստանալ վարձքն յետ աւարտելոյ ամբողջ երկասիրութիւնը , վասնզի ի բազմաց հետէ կը փափագէր կարեւոր ծառայութիւններ մատուցանել իւր ծնընդավայրին :

Առաջին նախարարին ի պատիւ քերթուածներ աշխատասիրեց , այլ ոչինչ գրեց Աետրի համար , որ արքային սիրելի էր : Սա նախանձելով եւ զայրանալով՝ ամբաստանեց Սուլթանին զՖիրտէւս , ասելով թէ նորա գրութեանց մէջ կային ուղիղ հաւատոյ դէմ՝ ստղեր , եւ թէ բանաստեղծն կեղծաւոր իմաստասէր եւ անհաւատ էր : Սուլթանն յոյժ բարկացաւ . Ֆիրտէւս՝ ինքզինքն արդարացունելու համար արքային ներկայացաւ , ոտքն ինկաւ եւ բողբոջեց եղած զրպարտութեանց դէմ . բայց թագաւորը չհաւատաց խօսքին : Քերթողն անձկութեան մէջ մնաց ի Կապնա , ուր թէպէտեւ կը շարունակէր զերկասիրութիւնն , Հակառակ իրեն դէմ եղած զրպարտու-

(*) Ֆիրտէւս զրախս կը նշանակէ :

թեան, Թիրտէւսի համբաւն յոյժ տարածուեցաւ ժողովրդեան մէջ, որ մեծապէս կը մեծարէր զնա :

Ուստի քաջալերեալ՝ յարատեւութեամբ շարունակեց ձեռնարկն : Ամեն կողմէ ընծայներ կը տեղային : Շահնամէն հռոկ ուրեմն աւարտեցաւ : Կը կարծուի թէ՛ այս երկատիրութիւնն երեսուն տարուան մէջ գրուած ըլլայ . կը պարունակէ 6,000 տուն : Արքայն սքանչանալով մարդկային հանճարին այս հոյակապ արտադրութեան վրայ, եւ գոհ լինելով հովանաւորած ըլլալու այն երկատիրութիւնն որ պիտի անմահացունէր զիւր անուն, հրամայեց տալ հեղինակին փոխ մը բեռ ոսկի : Բայց բանաստեղծին սխերիմ թշնամին՝ անյոգ վրէժխնդրութեամբ կը խնդրէր նորա կործանումն . ուստի՝ փոխանակ հրամայուած ոսկւոյ՝ զրկեց 60,000 տիրիքով արծաթ առ Թիրտէւս, որ այն պահուն բաղնիք էր . սա այնքան զայրացաւ զի 20,000ը տուաւ բաղնապետին, 20,000ը զովացոյցիչ ըմպելիք մատուցակողին եւ մնացած 20,000ը՝ արծաթը բերող գերւոյ : « Թող գիտնան, ստաց, թէ չեմ փոխանակեր տիրիքներով եղած վարձատրութեան հետ երեսուն տարուան վաստակով յառաջ եկած մի երկատիրութիւն : » Երբ արքայն իմացաւ զայս, չստ զայրացաւ սիրելի պաշտօնէին դէմ, որ յաջողեցաւ ինքզինքն արդարացունել եւ ամեն յանցանքը բանաստեղծին վերագրեց : Սուլթան Մահմուտ, առանց ստուգելոյ եղած զրպարտութիւնը՝ հրամայեց երկրորդ առաւօտուն մեռցունել զԹիրտէւս մի փոխ ոտից ներքեւ : Քերթողը զարհուրեցաւ երբ լսեց զայս վրձիւ մահուան . գնաց, դարձեալ արքային ոտքն ինկաւ, գութն հայցեց եւ զրուցեց միանգամայն գեղեցիկ քերթուած մի՝ արքային փառաց վերայ : Թագաւորը գթալով եւ նորա անզուգական հանճարին համար՝ յետս կոչեց մահուան վրձիւը : Բայց Թիրտէւսի վէրքն անբուժելի էր . ուստի ձեռքն անցուց Շահնամէի օրինակը զոր արքային ընծայեց գեղեցկահիւս եւ հանճարիմատ երգիծական քերթուած մի յաւելլով յայն, եւ փախաւ անմիջապէս յարքունեաց : Ատաւինեցաւ ի Պաղտատ, ուր մեծ սիրով ընդունեց զինքը Խալիֆէլ Քատէր Պիլլա, ի պատիւ որոյ քերթողն յաւել եւս հազար տուն Շահնամէի եւ որոյ համար ստացաւ պատմութեան պատուոյ եւ 60,000 տիրիք : Նոյն քաղաքին մէջ աշխատասիրեց քերթուած մի Եռսուֆ մակդիրով :

Կ'ըսուի նաեւ թէ՛ յետ խոյս տալոյ իւր երկրէն, Ֆիրտէւս ժամանակ մի կեցած ըլլայ ի տան էպիւս ԷԼ Մաալիի, որ գրաւածաւ էր ի Հէրաթ: Սուլթան ՄաՀմուտ որոնել տուաւ զնա ամենուրեք. զայս լսելով Ֆիրտէւս տխուր թեամբ վերադարձաւ ի Թուս. բայց անդ կեանքի տալահովութիւն չտեսնելով՝ բաժնուեցաւ իւր ազգականներէն եւ բարեկամներէն, եւ աղաւինեցաւ ի Ռիւսթեմտուր: Կուտակալը սիրով ընդունեց զնա եւ առաջարկեց տալ նմա 160 մագ ոչ սակի եթէ հանէր ի Շահնամէ՛ երդիծական քերթուածը. Ֆիրտէւս, ասեն, ընդունեց առաջարկը, հանեց այն տառաւորներն, եւ յետոյ վերադարձաւ ի Թուս, ուր աննշան կերպով մնաց ու խոր ծերութեան մէջ մեռաւ:

Կը պատմեն նաեւ թէ՛ Սուլթան ՄաՀմուտ իմացաւ տալ իւր սիրելի պաշտօնէին խարէութիւնն, որոյ անդութ հալածանքն ընդդէմ անմեղ քերթողին իւր արքունեաց համբաւոյն վնասեր էր: Բորբոքեցու բարկութեամբ եւ հալածեց ի սպառ զյանցաւորն յարքունեաց: Եղած անիրաւութիւնը դարմանելու համար յղեց անվճար 60,000 տինար եւ փառաւոր պատմաճան մի առ Ֆիրտէւս, որ չկրցաւ վայելէ այս յաղթանակն: Եղբարցը տունը մեւեր էր ընծայներուն ժամանակէն առաջ: Սակայն իւր ընտանիքը ճշդիւ ծախսեց այն դրամը բարեգործական ձեռնարկներու համար յոր մըտադիր էր քերթողն յիւրում կենդանութեան:

Այս յետին հանգամանքը տալիս կերպով եւս կը պատմեն: Սուլթան ՄաՀմուտ, ասեն, իւր ի Հնդկիս ըրած արշաւանքներուն միոյն ժամանակ լսեց իւր նախարարին արտասանելն իւր դործոց վերաբերեալ գովաբանական հատուած մի ի Շահնամէ. յիշեց զՖիրտէւս եւ ցաւօք խորհելով անիրաւութեան վերայ որ եղած էր նմա, հարցուց թէ ի՛նչ կ'ըրէ է. նախարարը պատասխանեց թէ խոր ծերութեան մէջ է եւ թէ հիւսնդ ու աննշան կ'ապրի ի Թուս: Արքայն իսկայն հրամայեց արժանի ընծայ մի յղել նմա: Բայց այն պահուն յորում ընծայարեքք Թուսի դռնէն կը մօտէին, նոյն դռնէն կ'ելնէր դադող մի յորում ամբողջաւ էր հրաշակաւոր քերթողին մարմինն: Յուզարկաւորութեան հանդիսէն յետոյ՝ ընծայն տարին քերթողին քրոջն, որ ասաց մերժելով. «Ի՛նչ ընեմ արդ այս գանձը:»

Մեծին Ֆիրտէւսի կենաց վերջը՝ լեալ հանգամանք միայն

ծանօթ են մեզ։ Կը թուի թէ շատ ծեր մեռած ըլլայ, քանզի երգիծական քերթուածին մէջ եօթանասուն տարեկան լինելը կը յայտնէ։ Հաւանականորար տասը տարի բնակեցաւ ի Պազտատ՝ յետ խոյս տալոյ ի Կազնայէ, որով առ նուազն ութսուն տարեկան մեռած է։ Յիշեալ քերթուածին մէջ յաճախ ըսուած է թէ Շահնամէն երեսուն տարուան մէջ գըրուեցաւ․ ուստի կը հետեւի թէ սկսած է զայս երկամարտութիւն յառաջ քան զգահակալութիւն Մահմուտի, վասնզի սա տասն տարի միայն ապրեցաւ յետ մահուան Ֆիրտէւսի եւ թագաւորեց եւեթ երեսուն եւ մի տարի։ Ի՛նչ եւ իցէ, այս պարագայն տակաւին լուսարանեալ չէ։

Ֆիրտէւսի գերեզմանն է ի թուս․ բազմաթիւ ուխտաւորներ երթան անդ։ Կը պատմեն թէ Շէյխ Էպիւլ Քատեմ Խօրքանի մերժեր է մեռելոց աղօթքը Ֆիրտէւսի մարմնոյն վրայ, պատճառելով թէ սա շատ գովեստներ գրեր էր կրակապաշտներու վերայ․ բայց հետեւեալ գիշերն ի տեսլան երեւեցաւ նմա Ֆիրտէւս ի դրախտի փառօք փառաւորեալ․ հարցուց նմա թէ ո՛րպէս արժանացեր էր այն երանութեան․ քերթողն ասաց․ «Այն տուերուս համար յորս գրուագեցի զմեծութիւն եւ զմիութիւն Աստուծոյ։»

Ձեմ ուղեր աւարտել առանց յայտնելու թէ Ֆիրտէւսի հոյակապ երկամարտութիւնն այժմ իսկ մեծ յարգ ունի Պարսից մէջ, եւ թէ Շահնամէի մէջ պատմուած արկածներէն բազում հատուածներ կը քաղուին ամեն աւթի մէջ։ Այս գիրքը ժողովրդեան այնքան սիրելի եղած է զի անհամար են նորա օրինակներն, յորոց ամանք ո՛չ միայն հիանալի գեղագրութեան օրինակ են, այլ զարդարեալ են եւս գունաւոր եւ ճարտարակերտ պատկերներով, որ կը ներկայացունեն երկամարտութեան գլխաւորագոյն գէպքերը։ Շահնամէի այսպիսի ձեռագրի գինը մինչեւ հարիւր ռուբլոյ կը հասնի։ Ի Հնդկաստան եւ ուր որ պարսկական լեզուն կը մշակուի Շահնամէն մեծապէս յարգուած է․ բայց առաւել կը ճանչնան զայն ճարտարահիւս համառօտութեամբ մի ի նոյն լեզու պարեալ ի ձեռն Շիւէիր խանի ի 1063 Հիճրէթի թուականին։ Բնագիրն աննուաղելի փառքով մեծարուեցաւ տէրօղլ ութը դար, այն աշխարհաց մէջ եւս ուր օրինակութիւնք մեծ ծախսով կը կատարուին, ի հաստատութիւն մարդարէութեան քերթողին որ գուշակեց թէ տաղերը պիտի անմահանան։

ՊՂՆՁԻ ԴԱՐՈՒՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ ԵՒ ՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Պղինձը Փիւնիկեան ծագումն ունենալով՝ նոյն այս ծագումն կը բաւէ սահմանելու Պղնձի դարուն թուականը եւ տեսողութիւնը :

Սակայն պէտք չէ այս թուականը չիտթել մեր ժողովածոյից մէջ եղած պղնձէ առարկայից թուականին հետ , որովհետեւ անոնց չտաւերը ամեն ժամանակի կը վերաբերին : Այս թուականիս տեսակէտով նկատի առնուելիքն միայն սուրերն , դաշոյններն եւ ընդհանրապէս փնտսողական զէնք են . որովհետեւ արդարեւ ասոնք վերաբերիլ չեն թուիր ո՛ր եւ իցէ ճշմարտապէս պատմական քաղաքակրթութեան ժամանակի մը : Ստոյգ կ'երեւի որ Հռովմայեցւոց սուրերը երկաթեայ էին , գէթ Քրիստոսի թուականէն երկու դար առաջուրնէ սկսեալ :

Սովորաբար հռովմէական առարկայից հետ մեկտեղ պղնձէ զէնք չեն գտնուիր . սակայն այս կանոնս բացառութիւններ ունի : Ի Հէյլի , (Heilly) Ապփիլլ⁽¹⁾ մօտ (Abbeville) կիզահողոյ լոյլի մը մէջ գտնուեցաւ 1801ին պղնձէ սուր մը մարդու եւ ձիու կմախքով կտրակալլա կայսեր պատկերը կրող չորս դրամոց հետ : Դարձեալ նոյն քաղքին քով ի Բիքուինի (Picquigny) մէջ նոյն մետաղէն սուր մը գտնուեցաւ , նա Մաքսենտիոս կայսեր պատկերը կրող քանի մը դրամոց հետ էր :

Սխալ է ուրեմն ըսել որ հռովմէական կահուց եւ կազմածոց հետ երբէք պղնձէ զէնքեր գտնուած չեն , բայց եւ այնպէս այս ալ յայտնի է որ սոյնպիսի գիւտեր սովաւա-գիւտ են : Եթէ Հռովմայեցիք պղնձէ զէնք գործածած ըլլային , պէտք էր անշուշտ ուրիշ ո՛ր եւ իցէ տեղէ աւելի իրենց երկրին մէջ զայնս գտնել . արդ ամբողջ Իտալիոյ մէջ միայն վեց հատ գտնուած է անոնցմէ , մինչդեռ յիւլան-

(1) Abbeville. քղ. ի Ֆրանսա , Բարիզէն 157 մղոն , հեռի դէպ ի Հիւս. արեւմ.

տիւս եւ ՚ի Դանիա, ուր Հռովմայեցիք բնաւ չմտան, հարկաւ ըսաւ որն երով կան:

Հռովմայեցւոց երկաթեայ սուրեր գործածելուն մէկ ուրիշ ապացոյցն ալ սա է որ Երկաթ անուէն իրենց համար սուրի նշանակութիւն ունէր:

Դիտելի է նաեւ որ Հռովմէական պղինձն մերինին բազադրութիւնը չունէր, լուծմունքն (analyse) յայտնեց թէ անոր մէջ կապար կար: Արդ, մեր սուրերը, ինչպէս նաեւ պղնձի դարուն համարուած կահք միայն կարմիր պղինձ (cuivre) եւ անագ կը պարունակեն: Ուրեմն երկու ժամանակներու սուրերաց մէջ ո՛ր եւ իցէ շիտթութիւն անկարելի կ'ըլլայ:

Պղնձի դարուն հնութեանն ի նպաստ յաւելունք թէ պղնձի պինուց զարդագործութիւնք բնաւ Հռովմէական կնիք չունին, եւ անոնք բնաւ արձանագրութիւն չեն կրեր, ինչպէս այս բանս ստէպ կ'երեւի երկաթեայ գինուց վրայ: Յայտմ մէկ բացառութիւն միայն կայ: Ի Հռովմ, Քիրսերի մուզէոնին մէջ եղած պղնձէ կացին մը գրեր ունի վրան, զորս կարելի չէ եղած կարդալ. սակայն պէտք չէ նաեւ մոռնալ, որ պղնձի դարէն ետքն ալ այս տեսակ գէնքեր կը շինուէին:

Եթէ պղնձէ սուրերն Հռովմայեցի չեն, զանոնք չենք կրնար նաեւ վերագրել հին Գաղղիացւոց, այսինքն այն գաղթականաց ամբոխին, որ Քրիստոսէ չորս դար առաջ մտան ի Գաղղիա, եւ անոր տուին իրենց անունը, ինչու որ Գաղղիացիք երկաթէ երկայն սուրեր ունէին: Կը մնայ զանոնք վերագրել Կելտաց, որք անտարակոյս այն գէնքերը Փիւնիկեցիներէն առած էին, եթէ անոնց շինութիւնն մեզ ժամանակակից Գնչուներուն նման թափառական խումբի մը գործն եղած չէ:

Ստուգել ամենէն հաւանական կարծիքն է Կելտաց վերագրելն պղնձէ գինուց գործածութիւնը, եթէ ոչ ծագումը: Այսու կը բացատրուի այն գինուց ներկայութիւնը փակեալ ուղիներու եւ քարասեղաններու մէջ, (dolmen), որոնց կեղտ յիշատակարաններ ըլլալն ոմանք առ վայր մի ուղեցին ուրանալ: Այսու կը հասկցուի հաւասարապէս թէ ի՞նչ պատճառաւ այս գէնքերս աւելի տաւաթորէն կը գտնուին կեղտական երկիրներու մէջ, ինչպէս են Լուլանտա եւ Պրան-

սոյի արեւմտակողմը, որովհետեւ բնական բան է որ այս ձեռագործութիւնս ուրիշ ո՛ր եւ է տեղէ աւելի այն երկիրներուն մէջ երկարագոյն ժամանակ ի պատուի եղած ԸԼԼՈՅ:

Հին կազմածոց այս տեւականութիւնը կը բացատրէ ինքնին պղնձին՝ երկաթին եւ հռովմէական դրամոց պատահական խառնուրդ: Կեղտք, Գաղղիացիք եւ Հռովմոցեցիք իրարու քով ապրելով անտարակոյս իրարմէ փոխադարձ փոխառութիւններ բրած են, պահելով միշտ իրենց բնիկ *silicium* ձեռագործութիւնը: Ասիէ կը հետեւի որ ամեն պղնձի կա՛հ եւ կազմած անհրաժեշտ պղնձի դարուն չվերարբերիր, եւ նոյն խակ հաւանական է որ այս տեսակ կահուց շատն, մանաւանդ պարզու առարկայք այս թուականէս յետնագոյն են: Բայց կը բաւէ որ քանի մը հատեր կանխագոյն ԸԼԼՈՅ, պղնձի դարը նախապատմական դարուց չարքին մէջ մոցնելու պարտական ԸԼԼՈՅ համար:

Կրնանք կարծել թէ այս դարս մեր թուականէն 1200 տարիի չափ առաջ սկսաւ, որովհետեւ Փիւնիկեցոց Եւրոպիոյ հետ ունեցած առեւտրական յարաբերութիւններն անշուշտ այս ժամանակ կ'սկսին: Եւ այս ալ ստոյգ է որ այնպիսի նիւթոյ մը որոշ թուականի հասնիլն շատ դժուարին է: Պղնձէ դարուն վախճանը սակայն աւելի լաւ որոշեալ է եւ պարտի հաստատուիլ չորրորդ դարուն, եթէ իրաւ է, ինչպէս ըստ ամենայնի կը հաւաստի, թէ երկաթը Գաղղիացիներէն մուծուեցաւ: Անգղիոյ մէջ պղնձի դարն առուել եւս երկար տեւելութիւն ունեցաւ, գուցէ մինչեւ հռովմէական արշաւանքը: Գալով Սկանտինաւիոյ եւ Դանիոյ՝ հասարակօրէն կ'ընդունուի թէ երկաթը հոն մուծուեցաւ մեր թուականին երկրորդ դարուն մէջ:

Հնագիտական գիւտերը, եթէ պատշաճ կերպով մեկնուին, մեր նախնիթաց թուականները կը հաստատեն: Մենք անոնցմէ միայն մին ի մէջ պիտի բերենք, այն որ ամենէն աւելի որոշ եւ ազդուն է:

Սէն Նազէրի մէջ (St. Nazaire) 1874-1876ին փորուած ջրակայից մեջէն (bassin a flot) 8 մեդր եւ 50 հարիւրորդամեդր եւ 10 մեդր 50 հարիւրորդամեդր խորութեանց մէջ՝ յղկեալ քարէ եւ պղնձէ բաղմաթիւ առարկայներ գտնուեցան. եւ 6 մեդր խորութեան մէջ հռովմէական կա-

հուց բեկորներ եւ Տեարիկոսի(*) մէկ զրամը (268-275) :

Ուրեմն 6 մեդրի վերնագոյն խաւը 1600 տարուան մէջ կազմուած էր : Համարելով թէ խաւերուն ամենէն խորագոյնն նոյն դանդաղութեամբ կազմուած ըլլայ , կը հասնինք հաստատելու զուգաչափութեան մէկ պարզ կանոնով թէ հնագիտական խաւն Քրիստոսէ 400 է մինչեւ 1,000 տարի առաջ կազմուած է :

Սակայն իրաւ է որ այս սճման միաձեւութեան վրայ կարելի էր կատկածիլ : Բայց շնորհիւ մասնաւոր պարագայի մը նախկին հաշիւն կրցաւ ճշգրտուիլ , համբելով ամենանուրը եւ ակներեւ միամեայ խաւերը , որ ջրատուութեան (alluvion) մրուրը (dépôt) կը կազմեն , եւ այս հաշիւս ալ ճիշդ նոյն ելքը տուաւ : Եւ սոոյգ է թէ բնաւ ուրիշ նախապատմական ժամանակացոյց մը ասոր չափ երաշխաւորութիւն չունի :

Ուրեմն կրնանք ընդունիլ պղնձի դարը ասանց աւանդական ժամանակագրութեան սահմաններէն անդին անցընելու : Այս դարէս առաջ , որ ըստ մեզ , յղիեալ քարի դարուն հետ կը խառնուի , կայ արդարեւ կտրուած քարի դարն , որ միակ քարի դարն եղած է : Բայց թէ որ անոր տեւողութեան ժամանակամիջոցը դատուի հետագայէն եւ նաեւ անոր վերաբերող դադարներուն թուէն , լայնագոյնս տեղի կայ 7-8000 տարեայ մէջ զորս աւանդութիւնը մեզ կը շնորհէ :

ԱՆՏՈՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

ՔՆԷԱՐԿՈՒԹԻԻՆ⁽¹⁾ (Hypnotisme)

(Շարայարութիւն)

Այս և ասոնց նման փորձերու վրայ հիմնելով , Տիւրան տը Կրոյի հետ՝ որ առաջին եղաւ այս մէթոսն ողջունելու և հռչակելու մէջ , շատեր կը կարծեն որ մանկավարժու-

(*) Tetricus. Հռովմ. Հիւպատոս. Կայս. Ծիրանի առաւ ի Պոռսո. եւ Քալպուրեց գրեթէ 6 տարի, Գաղիոյ, Սպանիոյ եւ Բրիտանիոյ վրայ :

(1) Տես Պատկեր երես 176 :

Թեան համար ո՛չ թէ միայն յոյժ օգտակար, այլ նաեւ կարեւոր խի է քննարկութիւնն. և ըստ տյամ, այս տեսակ փորձերը կ'ուսումնասիրեն, կը մեկնարանեն ու կը ճգնին ընդհանրացնել և ամեն դպրոցներու մէջ անոր գործածութիւնն իբր անհրաժեշտ մուծանել: Այլ միթէ ուղի՞ղ կը գործեն. հասա՞ծ է ուրեմն այս բարենորոգման դիպաւոր վայրկեանն: — Յուսալի է զի ո՛չ այնչափ դիւրութեամբ պիտի լուծուի այսչափ կարեւոր և այսչափ ծանրակշիռ և համայն մարդկութեան համար գողցես մահու և կեանաց ինդիր մը: Քանզի, ինչպէս դիտել կուտայ Պ. Ռիչէ, տղուն ըզեղն յարաշարժ փոփոխման մէջ ըլլալով, կարելի է որ թեւադրութեան (suggestion) ազդեցութիւնն՝ որ դեռ վերջնապէս ծանօթացեալ չէ, զարգացման միջոցին վնասակար լինի: Տղոց՝ մանաւանդ ստամբակներուն կամքն պէտք է զօրացնել դէպ ի բարին ուղղելով. և վառնդի թեւադրութիւնն նախ և առաջ ձեռք կ'առնու կամքը. կրնայ ըլլալ որ յաջողի երբեմն չարն ի բարին ուղղելու. բայց արժան է դիտել զգուշութեամբ, որ՝ այս ոճով տղուն վրայ թեւադրական տպաւորութիւնն պիտի չատնայ և արմատանայ. և երբոր զգաստարանէն ելլայ ու ինքնիրեն տէր ըլլայ, և իր ակտերն ու չար յօժարութիւնք բուռն յարձակմամբ սկսին տիրապետել, իւր կամքը տկարացած ըլլալով, ամենէն յոռի մզմանց և ազդեցութեանց պիտի չկարենայ դէմ դնել:

Ստամբակ բնութիւններն յազթելու և զոպելու համար՝ կա՛յ քնէ՛ած քնէ՛ն դեռ չա՛տ աւելին, դեռ չատ լաւագոյնն, աստուածապաշտ դաստիարակի մը երկայնմութիւնն ու առաքինութիւններն կան. և ամեն ոք գիտէ թէ՛ սասնք վերածնութեան դժուար գործոյն մէջ ի՛նչ հրաշալի արդիւնքներ կրնան յառաջ բերել: Վկայ են այսմ անթիւ անհամար առանձնականներ, որք՝ մինչ կրից ասերաասան բրնութեամբ մղուած, անօրէնութեան շաւղին մէջ ի կործանումն կը դիմէին, կասեցոյց գիրենք կրօնից բարերար ձեռքը, չոյեց, խնամեց, արմատախիւ բրաւ կրքերն, բարեռքեց զանոնք և ուղիղ պողոտայի մէջ դրաւ. այնպիսիներէն քանի՛ քանիներ մարդկութեան ամենամեծ բարերարներ չհանդիսացան շնորհիւ քրիստոնէական դաստիարակութեան: Այլ մի՛թէ դեռ եւս կրնա՞յ տարակուսուիլ կրօնից այս

անգլուդական արքեպիսկոպոսի վրայ, երբ հիացմամբ կ'ընթեռնուենք թէ՛ ամբողջ ժողովուրդը, յորոց միջի երբեմն և վայրենիք ու մարդակերք, բնակեացած են, քաղաքակրթուած և յամենայնի վարդապետ, ու բարգաւաճած. ո՛րչափ չքեղ է և վսեմ այդ անդիմադրելի քաղցր զօրութիւնն որ մարդկութեան կը բարերարէ և զաշխարհ կը յեզափոխէ :

Սոյն այս կէտիս վրայ խրաքանչիւրին ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ ժամանակակից մեծանուն փիլիսոփայ մը(*) :

«Կը պնդեմք, կ'ըսէ, որ շատ մը աղայք, որոնք չարաչար միտութեանց կանխաձայն զոհեր եղած են, բնդունակ են դատարարութեան. կրնան նոքա պատուաւոր ու առաքինի մարդիկ ըլլալ : Յաճախ այս տեսակ փոփոխութիւնք տեսնուած են զդատարաններու մէջ, ուր կրօնքն ազատօրէն իւր ազդեցութիւնը կը ներդրծէր : Այս տարաբաղդ հոգւոց համար, որոնց վրայ կ'երեւի թէ նախաօր յանցանքն առաւել կը ծանրանայ, եկեղեցին բացառիկ միջոցներ ունի եւ մայրադարով գութ աղէաց կը սնուցանէ : Այս կարծրացեալ ոգիքն կ'աշտրեկէ նա Ստուծոյ դատաւորանայ փրկարար երկիւղիւ. այս անհամբոյր սրտերն կ'ամուքէ քաղցրադուլթ փրկչին չարչարանայ պատմութեամբ : Անձնանուիրութեան եւ ջերմաջերմի սիրոյ հազարումէ կ'զգուանօքն զանոնք յինքն կը յանկուցանէ. կը մաքրազարդէ ապաշխարութեամբ եւ կը սրբացնէ խորհրդոց շնորհօք. աղօթից, հնազանդութեան, բարեկարգութեան ու աշխատասիրութեան միջոցաւ զանոնք կը կատարելադարծէ : Յիշեցէ՛ք զՏօն Պօսդոյ, որ Թօրինոյ քաղքին բանտերէն 350 երկատարդ կալանաւորներ հանելով, ինքն միայն զանոնք քաղքէն երկուք ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ շրջադայելու կը տանէր, եւ որոշեալ ժամուն դարձեալ զամենքն ի բանտ կ'առաջնորդէր : Այսպէս է եկեղեցւոյ դատարարական ազդեցութիւնն : Չկայ յիրաւի ապականեալ մի բնութիւն, որ կարենայ ի սպառ դէմ դնել անոր ի կիր առած միջոցներուն. եւ եթէ կան, անոնք ալ յիմարներն ու յամաւներն են, զորս պէտք է արգելուլ որ չլիսեն : »

Կը թուի վերջապէս թէ՛ դատարարութեան տեսակէտով Գնէարկութեան ընդհանրացումը կրնայ վնասաբեր ըլլալ :

(*) Էլի Պլան. Գնէարկութիւն եւ Դատարարութիւն, 1889 :

Մինչեւ ցարդ ուսումնասիրուած կէտերն, միայն ֆիզի-
զականքն են. կան դեռ մտնուածք. բնախօսական կարգի
երեւոյթներ, որք կը ներդործեն այնպիսի գործարանայ վը-
րայ, որոնց՝ ի բնական վիճակի, թուի թէ կամքն ամենեւին
ազդեցութիւն չունի: «Այս ներդործութիւնն, կ'ըսէ Տօգթ.
Մընսո, հիւանդատաժութեան մէջ կրնայ յօգուտ գոր-
ծածուիլ: Կը գտնուին ջղացաւութեան, այնպիսի ենթա-
կեանքներ, որոնք յերկար ժամի զգացմամբ յուզեալ, կամ այլ
ո՛ր եւ է պատճառաւ յանկարծ կը կորուսանեն իրենց տե-
սութիւնն ու ձայնը. անդամալոյժ կ'ըլլան, կծկումներ ու
փոխումներ ունին, որ երբեմն ամիսներով իսկ կը տեսնուին:
Արտաքուստ կարի ծանր երեւոյթ այս խօթութիւնք, անո-
րոշ ժամանակամիջոցէ մը վերջ անցայտ կ'ըլլան, եւ ինչպէս
որ եկեր էին այնպէս ալ յանկարծ կ'աներեւութանան: Այս
ինքնակարծ կոյրերն մէկէն ի մէկ կը տեսնեն. այս սուտա-
նուն անդամալոյծները նոյն ընդ նոյն կը քայլեն: Ասոնք
համոզմամբ միայն հիւանդ էին: Համոզեցէ՛ք զիրենք թէ
բժշկուած են, անմիջապէս պիտի աներեւոյթ ըլլան իրենց
հիւանդութիւններն: Բժիշկն ինքնին, որու վրայ հիւանդ-
ներն մեծ վստահութիւն կ'ունենան, ըստ մեծի մասին կը
գործէ քեղայրուքեալք յարթութեան: Իսկ քնէած քունն
մարդուն բնական դիւրահաւանութիւնը կը կրկնապատկէ.
եւ արթնութեան վիճակին մէջ զգացմանց վրայ եղած ան-
դրադարձութիւնը կ'ոչնչացնէ: Ուստի քնէարկեցէ՛ք հի-
ւանդներն, ու ձեր թեւադրութիւնն ուրիշ գօրութիւն պի-
տի ունենայ. եւ մի կամ մի քանի անգամներով յաճախ պի-
տի ստանաք անցայտ ապաքինութիւններ: Ուստի քնէարկու-
թիւնը մեծապէս կը ծառայէ ջղացաւութիւնը բուժելու:
Եղան սակայն ոմանք բժշկութեան նոր հետամուտներ,՝ ո-
րոնք բազմալով ինքնահնար գիւտեր ընել, աւելի յառաջ
գնացին ու քնէարկութիւնն ուրիշ տեսակ ախտերու եւս իբր
դարման գործածել ուղեցին. այս անշուշտ ծայրայեղ չա-
փազանցութիւն է, որու դէմ բժշկական ակմբից բազմաթիւ
անգամք բարձրաձայն բողոք բարձին:»

Տօգթ. Պէտնհայմ պատմելով շատ մը այս տեսակ բժշ-
կութիւններ զորո ինքն ձեռք բերած էր, զանոնք կը մեկնէ
այն ազդեցութեան միջոցաւ զոր երեւակայութիւնը կը ներ-
գործէ ջղային յօրինուածութեան եւ անոր ձեռքով բոլոր

գործարանաց վրայ : Անոր համար ինքն կ'ընդունի որ այս եղանակաւ պատահեաւ կամ մաշած մարմնոյ հիւսուածներն ուղղակի բուժելն անկարելի է : Սակայն նոյն հիւսուածներն կարուելէն կամ բժշկուելէն վերջն ալ ջղային յօրինուածութեան մէջ չփոթութիւնք կրնան մնալ, որոնք կա'մ նոյն վրայ հետեւութիւններն են, կա'մ չվիրաւորուած մասանց վրայ եղած ազդեցութենէն յառաջ կու գան : Արդ այս մնացորդք քնէարկութեամբ կրնան բուժուիլ : Մեք չեմք կրնար այս տեսակ հիւանդատածութեան արժէքն, օգուտն կամ վնասներն ի քնին առնուլ. բայց Տօգթ. Պէնհայմին շատ խօսքերն երկիւղած գիտունք, նաեւ եկեղեցական դասէն եւս անձամբ ստուգած ըլլալուն, պէտք է ըսեմք որ անիկայ իւր փորձերն ճշգութեամբ կը պատմէ :

Ի հոսկն դիտել հարկ է որ թեւադրութիւնը կանոնաւոր թէութեանց մէջ կամքին ազդեցութեան շրջանէն դուրս ելող գործարաններու պաշտօնին վրայ եւս կրնայ ներգործել : Թեւադրութիւնը կրնայ սրտին բարախմունքը արագել կամ յամբարցնել. արիւնն ի մի վայր հոսեցնել ու մարմնոյ որոշեալ մի մասին վրայ գործող գունաւորութիւն յառաջ բերել : Մի քանի ենթակայից վրայ ո'չ թէ միայն կարմրեալաւ մի մասին, այլ նաեւ մորթոյ ոււոյցք եւս տեղի ունեցած են, եւ փակցնելով լսի թղթադրոշմներ՝ զորս քրնէարկեալն այտուցիկ խարան կը կարծէր, վէրքեր եւս բացուած են : Վերջապէս Պ. Պուրիւ սը Ռօշֆօն ցաւագար ու լուսնոտ ծովեցի գօրականի մը վրայ անսովոր արեան հոսումներ փորձած է : Անոր դատողներէն քիչ մը վեր մտթին վրայ բթածայր սլաքով անունը գրել ձեւացուց, եւ երբ յարուեստական քուն ընկղմած էր, ըսաւ իրեն. «Այս երեկոյ ժամը չորսին պիտի քնանաս եւ բազուկդ պիտի արիւնաներկ ըլլայ ճիշդ այն գծերուն վրայ զորս ես արդ խի ձեւեցի, եւ անունդ բազկիդ վրայ արեան տառերով դրուած պիտի ըլլայ :» Ժամը չորսին կը դիտեն որ կամայ կամայ քնէարկութեան թմբութեան մէջ կ'իյնար : Չորս թեւին վրայ ելող տառերն կը սկսին նկարուիլ կենդանի կարմիր գունով եւ մի քանի կաթիլ արիւն եւս ատտ անդ կը շողջողայ : Երեք ամիս վերջը նոյն տառերն՝ թէեւ գունատեր էին, սակայն դեռ կը տեսնուէին :

2. Քնէարկութեան բարոյապէս ստոյգ երեւցող դէպքերն

նկարագրելէ յետոյ, հիմա յառաջ բերենք մի քանին այն զիպուածոց, որոց իրականութիւնը անսասցէ, և համ ստութիւնն իսկ հաստատուած: Այս պատճառաւ է որ զանոնք համառօտիւ պէտք է պատմեմք, թէ եւ առաջիններէն աւելի արտասովոր ըլլան:

Ըսին ոմանք որ մագնիսացեալք անթափանցիկ մարմնոց մէջէն կրնան տեսնել. համ թէ՛ իրենց հարցուելու որ ըլլայ, կարող են այլոց հիւանդութիւնները ճանչնալ: Այս երեւոյթներն 1831ին բժշկական Ակադէմիայի ներկայացուցած մագնիսականութեան վրայ խօսող մի տեղեկագրոյ մէջ պատմուած են. որ կը յաւելու եւս թէ մագնիսացելոց վերայ բազմաթիւ փորձեր ընելով հանդերձ, առաջին երեւոյթը միայն երկու մագնիսացելոց, իսկ երկրորդն մէկուն վրայ կրցեր է հաւատտել: Քանի մը տարի ետքը, 1837ին, կ'ըսէ Տօգթ. Պեռնհայմ, Պեռնա անուամբ մագնիսացելիչ մը նոյն փորձերն բրաւ գաղղիական Ակադէմիայի որոշուած յանձնաժողովոյ մը առջեւ. այլ չկրցաւ գոհացնել և ո՛չ զրք: Այնպէս որ յանձնաժողովոյն անդամներէն Պ. Տիւպուս ժխտական տեղեկագիր մը տուաւ, և Պ. Պիւրաշն ի գրաւ գրաւ 3000 Փրանքի գումար այն մարդուն համար, որ առանց օգնութեան աչաց և լուսոյ, կարգաւր կարողութիւնն ունենար: Հետամուտներն եկան. այլ գրաւը չհաշուեցաւ: Իսկ թէ՛ Սալբեգուիէրի և թէ՛ Նանսիի զարոցաց պատկանող արդի բժիշկներ, կը հաւատարմացնեն թէ այս երեւոյթներն երբեք չեն կրցած ստուգել: «Ես, կ'ըսէ Տօգթ. Պեռնհայմ (*). կը խտաովանիմ որ ո՛չ երբեք ականատես եղայ հրաշալեաց. ինչպէս պայծառատեսութեան (lucidité), նախադուշակութեան սպառնայի, մարդուն ներքին զգացմանց կամ բացակայ բաներու կամ ընդ մէջ անթափանցիկ մարմնոց տեսութեան, եւն. եւն.»

Ստէպ կը պատահի որ քնէարկեալը կը կարծէ իրօք տեսնել այն բանն որ մի միայն իւր երեւակայութեանն առջեւ կը նկարուի: Ինչպէս հետեւեալ զէպքէն յայտնի է. Քնէարկեալի մը ժամացոյց կը ներկայացնեն մարդու մը ետեւէն զոր ինք չէր տեսներ ժխտական թեւադրութեան միջոցաւ: Կը հարցնեն իրեն թէ ժամը քանի՞ է այն ժամա-

(*) Թեւադրութիւն. էջ 147:

ցուցին վրայ . կը պատասխանէ : « Տասն եւ մէկ » : Ճիշդ էր : Սակայն կը յաւելուն հարցնել իրեն ժամացուցին չլիցային ի՞նչ տեսակ ըլլալն . այն ատեն կը տատամսի , աչուքները կը շփէ ու կը պատասխանէ թէ իւր եւ ժամացուցին միջեւ գոգցես թեթեւ ամպ մը կար : Ի՞նչպէս մեկնել այս բանս : Սուղ ինչ յառաջ մօտիկ ժամահար մը տասն եւ մէկ զարկած էր . եւ ահա այս էր անտարակոյս որ իրեն թելադրած էր թէ ժամացուցին վրայ տասն եւ մէկ ժամ կը տեսնէր : Հետեւապէս ասիկայ ընդ մէջ անթափանցիկ մարմնոց տեսութիւնն չէր . այլ իրականութեան հետ զուգընթաց պատրանք մը : Պէտք չէ՞ ուրեմն որ պատմուած այս տեսակ սակաւաթիւ տեսութիւններն ի կեղծիս եւ ի ցնորս դատուին : Նոյն ինքն անոնք որ նոցին իրականութիւնը կ'ընդունին , մի' թէ մագնիսացեալներէն խորուած չե՞ն : Այս կարի ճշմարտանման է . որովհետեւ քնէարկութեան մէջ մագնիսացեալք , երբ իրենց մտադրութիւնն եւ հայեցումը ի մի կէտ սեւեռեն , այնպիսի մանրակրկիտ պարադայք կը տեսնեն անդ , որ այլոց բոլորովին անզգալի կը մնան :

Տօգթ . Քիւլլէր կը պատմէ որ քնէարկեալ մը անցուցիկ մագաղաթի մը առջեւ անշարժ կանգուն կեցած , կը տեսնէր իրեւ ի հայելոյ ու կը նկարագրէր այն ամեն առարկայները զորս իւր գլխուն ետեւ կը բերէին : Տօգթ . Պեռնհայմ նոյնպիսի փորձերով մի եւ նոյն հետեւութիւնները ձեռք բերաւ . բայց կրցաւ ճշգրտել որ քնէարկեալք յայլոց աննշմարելի նշաններէն կը գուշակէին ու կը կուսէին իրենց տեսնել կարծած առարկայներն : Ուստի այս երեւոյթներն մինչեւ ցնորոգ եւ առաւել հաստատուն յուզաքննութիւն եւ ցընդարձակագոյն տեղեկութիւն չեն կրրնար վերջնական կերպով ընդունելի ըլլալ :

Տօգթ . Պուռիւ՝ ի Ռօչֆօր , եւ Տօգթ . Լիւի ի Բարիւլ , յենլով այլ եւ այլ փորձերու վրայ , կը անդէին թէ ապուկեայ խողովակներու մէջ փակեալ թունաւորիչ նիւթերն ի հետուստ եւ առանց ծծուելու կրնային քնէարկելոց ներգործել եւ անոնց վրայ թունաւորման հետեւութիւններ յառաջ բերել : Խնդիրն ուսումնասիրելու համար Բժշկական Ակադէմիա յանձնաժողով մի անուանեց , որ յետ մանրամասն եւ հասուն քննութեան , 1888ի Մարտի 9ին գուժարման մէջ Պ . Տիւ ժարտէն-Պօմէսի կարգապահ տեղեկա-

գրին միջոցաւ ծանոյց եւ հաստատեց որ յառաջ եկած արդեանց եւ ո՛չ մին՝ խողովակներուն մէջ գրուած նիւթերուն հետ յարաբերութիւն չունէր. եւ թէ՛ հետեւապէս, հարկ էր իբր ստոյգ ընդունիլ թէ հիւանդաց վրայ տեսնուող յոյգք եւ վրդովմունք անոնց երեւակայութենէն եւեթ ու ցնորական եւ մտացածին երկիւղէն կը ծագէին :

Վերջապէս այն զոր կը կոչեն ՄՏԱՆՈՐԱԿԱՆ քեշադրութիւն, — եթէ կայ —, մինչեւ հիմա ըստածներէն չառ աւելի հետաքրքրական երեւոյթ մի է : Իբրեւ թէ քնէարկողներն՝ կամ ներքին հրամանաւ միայն եւ յենթակայից չտեսնուելով եւ մերթ մի քանի հազարամեդր հառաւորութենէ իսկ զանոնք քնացուցած լինին. եւ սոքա՝ այս մտանորական հրամաններուն քաջ գիտակցութիւն ունեցած, եւ՝ իբրեւ թէ կենդանի ձայնիւ լսէին, այն թելադրութեանց ազդեցութեան ներքեւ ինկած ըլլան : Ժխտե՞նք բացարձակապէս այս երեւոյթներն, զորս զգուշութեամբ քններ են Պարոնայքն Օքօրօվիքս, Ժիպէս ու Բիէս Ժանէ, — դոնէ դեռ հաստատութեան եւ ապացուցման կարօտ են, քանի որ չառ անձինք որ նոյն փորձերով զբաղած են, նոյլին ստուգութեան վրայ չեն համոզուած. եւ Տօգթ. Լիւիի բազմաթիւ անձանց վրայ կատարած եւ ստոյգ կարծուած այն հոչակաւոր փորձերն այսօրուան օրս անհաւատով գտնուեցան :

Շաքարեղի

ԳԷՈՐԳ ՎՐԴՊՏ. ԹԷՂԻՊԱՇԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՈՄԻՏԱՍ Ա. ՈՍԿԵԱՆ

ԱՌՋԵՌՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԳԱՂՂԻԵՐԷՆ

Սոյն Հայերէն-Գաղղիերէն աշխարհաբար գասական Բառարանն հակառակ իւր փոքր ծաւալին եւ համեատ գնոյն իր սլարուհակէ առաւել քան զ30,000 բառ , եւ գործածական այլ եւ այլ բնորի ոճեր :

Կը գտնուի թէ ի Կ. Պոլիս եւ թէ ի Բերա Հայ եւ Եւրոպայի ամեն գրադատաւայ քով : Գինն է 15 դէկ . արծաթ :

ՆՈՐ ԸՆԹԱՅՔ

ԳԱՂՂԻԵՐԷՆԷ Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

Հանդերձ համառօտ Բերականութեամբ

Մասն Ա. — Ե. , Կ. Պոլիս , Տպագր. Յ. Գափափեան : Երես . Ա. — Ե. 604 , 80 : Գին՝ տաւջին 3 մասանց 2 տկան դահեկան . վերջին մասանց 4 տկան դահեկան :

Վերոյիշեալ յարդոյ հեղինակն այսու վերնագրով գաղղիերէն լեզուի ուսման նոր գասադիրք մի եւս ի լոյս բնծայած է :

Ամբողջ ընթացքն , որպէս իր անհուր՝ բաժնուած է ի հինգ մասունս , որոց իւրաքանչիւրն ուրոյն հատոր է :

Գործոյն նպատակն է աշակերտն ի կարճ ժամանակի գաղղիերէն լեզուն հասկնալու եւ գաղղիերէնէ ի հայ լաւ թարգմանելու վարժեցունել :

Յատկապէս իր յանձնարարեմք զայն ամեն անոնց որք իր փափաքին դիւրութեամբ ուսանիլ գաղղիական կարեւոր լեզուն գլխաւոր սկզբունքը :

Կը գտնուի թէ ի Կ. Պ. Պոլիս եւ թէ ի Բերա Հայ եւ Եւրոպայի ամեն գրադատաւայ քով :

Պատկեր տասնեւինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է Կ. Պօլսոյ համար 40 դանեկան , իսկ զաւտաց եւ օտար երկիրներու համար 50 դանեկան , քղրասարի ծախքը ի միասին հաշուելով :

Իւրաքանչիւր թիւ 2 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրատունն է ի Բերա , Նէշիլ փողոց , Թիւ 1 , ուր պէժք է գիւմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :